

Engelli Hakları Sözleşmesi

Dağıtım: Genel
9 Kasım 2018

Özgün Dili: İngilizce

Engelli Hakları Komitesi

Engelli çocuklar da dâhil olmak üzere engellilerin temsilci örgütleri aracılığıyla Sözleşme'nin uygulanması ve izlenmesine katılımı hakkında Genel Yorum No. 7 (2018)*

1. Giriş

- Engelliler, Engelli Hakları Sözleşmesi'nin görüşülmesi, geliştirilmesi ve taslaklarının hazırlanmasında bütünüyle yer almışlar ve belirleyici bir rol oynamışlardır. Engellilere temsilci örgütleri ve onların partnerleri aracılığıyla sürekli danışmak ve aktif bir şekilde sürece dahil etmek, Sözleşme'nin niteliğine ve engellilere uygunluğuna olumlu bir etkide bulunmuştur. Aynı zamanda, engellilerin güç, etki ve potansiyellerini de göstermiş, bu da çığır açan bir insan hakları anlaşmasıyla sonuçlanmış ve engelli insan hakları modelini oluşturmuştur. Dolayısıyla, engellilerin temsilci örgütleri aracılığıyla etkin ve anlamlı katılımları Sözleşme'nin temelinde yer almaktadır.
- Herkesin kendi hayatını ve haklarını etkileyen kararlara aktif ve bilinçli bir şekilde katılımı kamusal karar alma süreçlerinde insan hakları temelli yaklaşıma uygundur¹ ve iyi yönetim ile toplumsal hesap verebilirliği sağlamaktadır.²
- Kamusal yaşama katılım ilkesi, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 21. maddesinde iyi bir şekilde yapılandırılmış ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 25. maddesinde yeniden teyit edilmiştir. Bir ilke ve bir insan hakkı olarak katılım, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 5 (c) maddesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 7. maddesi ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 12 ve 23 (1) maddeleri gibi diğer insan hakları belgelerinde de kabul edilmiştir. Engelli Hakları Sözleşmesi, katılımı hem genel bir yükümlülük hem de kesişen bir konu olarak kabul etmektedir. Aslında, Taraf Devletler'in engellilere sürekli danışmaları ve aktif bir şekilde sürece dahil etmeleri yükümlülüğü (Madde 4 (3)) ile engellilerin izleme sürecine katılımlarını (Madde 33 (3)), daha geniş bir kamusal yaşama katılım kavramının parçası olarak yüceltmektedir.³
- Çoğunlukla, hayatları ile ilgili veya hayatlarını etkileyen konularda karar verme süreçlerinde engellilere danışılmamakta ve kararlar kendi adlarına alınmaya devam etmektedir. Engellilere danışmanın önemli olduğu, engellilerin insan haklarının tanınması ve bu hakların belirlenmesindeki rollerinin ortaya çıkması nedeniyle engelli hareketlerinin ortaya çıkması sayesinde, son birkaç on yılda kabul edilmiştir. "Biz olmadan bizim için asla" sloganı, anlamlı katılım ilkesine dayanan engelli hakları hareketinin felsefesi ve tarihi ile doludur.

* Komite'nin yirminci oturumunda kabul edilmiştir (27 Ağustos – 21 Eylül 2018).

¹ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi, Yoksulluğun Azaltılması Stratejilerine İnsan Hakları Yaklaşımı için İlke ve Kılavuzlar, para. 64.

² A/HRC/31/62, para. 13.

³ Age., para. 14.

5. Engelliler hâlâ kamusal yaşama katılımlarının önünde önemli tutumsal, fiziksel, yasal, ekonomik, toplumsal ve iletişimsel engeller ile karşı karşıya kalmaktadır. Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden önce, engellilerin görüşleri, engelli örgütleri gibi üçüncü taraf temsilcilerin lehine reddedilmiştir.
6. Katılımcı süreçler ve engellilerin temsilci örgütleri aracılığıyla Sözleşme'nin görüşülmesi ve taslağının hazırlanması sürecine katılımları, tam ve etkin katılım ilkesi, bireysel özerklik ve kişinin kendi kararlarını alma özgürlüğüne mükemmel bir örnek teşkil etmiştir. Sonuç olarak, uluslararası insan hakları hukuku artık engellileri tüm insan hakları ve temel özgürlüklerin "öznelere" olarak tartışmasız bir şekilde kabul etmektedir.⁴
7. Komite, içtihadına dayanarak, Taraf Devletler'in 4 (3) ve 33 (3) maddeleri kapsamındaki yükümlülüklerini ve bunların uygulanmasını bu Genel Yorum'da açıklığa kavuşturmayı amaçlamaktadır. Komite, Taraf Devletler'in, geçtiğimiz on yıl içerisinde 4 (3) ve 33 (3) maddeleri kapsamındaki hükümleri uygulamaya koyma konusundaki ilerlemelerini kaydetmektedir; örneğin, Sözleşme'nin 33 (2) maddesi uyarınca kurulan bağımsız izleme çerçevelerindeki ve izleme süreçlerindeki engelliler dahil olmak üzere engelli örgütlerine mali veya diğer yardımların verilmesi gibi.
8. Bununla birlikte Komite, madde 4 (3) ve 33 (3)'ün amaçları ve meramı ile uygulanma derecesi arasındaki önemli bir farkı gözlemlemeye devam etmektedir. Bu, diğer şeylerin yanı sıra, engellilerin, politika ve programların geliştirilmesi ve uygulanması sürecine temsilci örgütleri aracılığıyla anlamlı bir danışma ve katılımı dahil edilmemesinden kaynaklanmaktadır.
9. Taraf Devletler, engellilerin, özellikle de yaşanmış tecrübeleri ve uygulanacak haklar konusundaki bilgileri sayesinde, karar alma süreçlerindeki olumlu etkileri ile temsilci örgütleri aracılığıyla bu süreçlere katılımlarını sağlaması ve garanti altına alınması gerekliliğini teslim etmelidir. Taraf Devletler'in ayrıca, Sözleşme'nin uygulanması ve izlenmesi için alınan tüm tedbirler ile 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve hedeflerinin geliştirilmesinde Sözleşme'nin genel ilkelerini dikkate almaları gerekmektedir.

II. Madde 4 (3) ve 33 (3)'ün normatif içerikleri

A. "Temsilci örgütleri" tanımı

10. Engelli kişilerin "temsilci örgütleri" veya engelli örgütleri aracılığıyla dahil edilmeleri ve katılımları, hem madde 4 (3) hem de madde 33 (3)'ün özünde bulunmaktadır. Doğru bir uygulama için, Taraf Devletler'in ve ilgili paydaşların engelli örgütlerinin kapsamını tanımlamaları ve sıklıkla bulunan farklı türleri tanımlamaları önemlidir.
11. Komite, engelli örgütlerinin, Sözleşme'de tanınan ilke ve haklara kökten bağlı olmalarını ve onlara tam olarak saygı göstermeleri gerektiğini düşünmektedir. Bu örgütler, yalnızca engelli kişiler tarafından yönlendirilen, yönetilen ve idare edilen yerler olabilir. Üyelerinin büyük bir çoğunluğu engellilerin kendileri arasından işe alınmalıdır.⁵ Engelli kadınların, engelli çocukların ve HIV/AIDS ile yaşayan kişilerin örgütleri, Sözleşme kapsamındaki engelli örgütlerdir. Engelli örgütleri, aşağıdakiler de dahil olmak üzere belirli niteliklere sahiptir:
  - (a) Ağırlıklı olarak engellilerin haklarını kolektif olarak temsil etmek, ifade etmek, teşvik etmek, takip etmek ve/veya savunmak amacıyla kurulmuşlardır ve genel olarak böyle tanınmalıdırlar;
  - (b) Engelliler kendilerini istihdam eder, temsil eder, yetki verir veya özel olarak yetkilendirir/görevlendirirler;
  - (c) Çoğu durumda, herhangi bir siyasi partiye bağlı değildirler ve parçası/üyesi olabilecekleri kamu otoritelerinden ve diğer sivil toplum örgütlerinden bağımsızdırlar;
  - (d) Fiili veya algılanan sakatlıklara dayalı bir veya daha fazla destek grubunu temsil edebilirler veya tüm engellilerin üyeliğine açık olabilirler;
  - (e) Kökenlerindeki çeşitliliği yansıtan engelli gruplarını temsil ederler (örneğin cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, yaş veya göçmen ya da mülteci statüsü)

⁴ Age., para. 16–17.

⁵ CRPD/C/11/2, ek II, para. 3.

açısından). Çapraz kimliklere dayanan destek gruplarını içerebilir (örneğin, engelli çocuklar, kadınlar veya yerliler) ve çeşitli sakatlıkları olan üyelerden oluşabilirler;

- (f) Yerel, ulusal, bölgesel veya uluslararası kapsamda olabilirler;
- (g) Engellilerin, diğerleri arasında, kamu otoriteleri, uluslararası kuruluşlar ve özel kuruluşlarla etkileşimlerinde onlar için ortak ve koordine bir ses olma arayışındaki bireysel örgütler, koalisyonlar veya çoklu-engellilik ya da çatı örgütleri olarak çalışabilirler.

12. Komite'nin tespit ettiği farklı engelli örgütleri arasında şunlar bulunmaktadır:

- (a) Engelli temsilci örgütlerinin koalisyonundan oluşan engelli çatı örgütleri. İdeal olarak, her bir karar verme düzeyinde yalnızca bir veya iki çatı örgüt olmalıdır. Açık ve demokratik olmak ve engelli bireylerin tam ve geniş çaplı çeşitliliklerini temsil etmek üzere, tüm engelli örgütlerini üye olarak kabul etmelidirler. Engelliler tarafından örgütlenmeli, yönlendirilmeli ve kontrol edilmelidirler. Sadece üye örgütleri adına ve sadece karşılıklı çıkarları olan ve kolektif olarak kararlaştırılmış konularda söz söylerler. Bununla birlikte, çoğu zaman kişisel arka planları hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmadıkları için engelli bireyleri temsil edemezler. Belirli toplulukları temsil eden münferit engelli örgütleri böyle bir rol üstlenmek için daha uygundur. Ancak, engelliler hangi kurumların onları temsil etmek istediğine kendileri karar verebilmelidirler. Taraf Devletler içindeki çatı örgütlerin varlığı, hiçbir koşulda, engelli kişi veya kuruluşların, danışma süreçlerine ya da engellilerin çıkarlarını teşvik eden diğer biçimlere katılmalarını engellememelidir;
- (b) Çoklu-engellilik örgütleri, geniş bir çeşitlilikteki sakatlıkların tümünü veya bir kısmını temsil eden kişilerden oluşur. En çok yerel ve/veya ulusal düzeyde örgütlenirler ancak bölgesel ve uluslararası düzeyde de bulunabilirler;
- (c) Farklı, çoğunlukla genel hatlarıyla ve/veya yerel olarak oluşturulmuş ağlar ve platformlarda engellileri temsil eden öz-savunma örgütleri. Engellilerin, özellikle de zihinsel engelli kişilerin haklarını savunurlar. Üyelerinin görüşlerini ifade etmelerini sağlamak için gerekli, bazen kapsamlı bir destekle kurulmaları, politik katılım ve karar alma, izleme ve uygulama süreçlerine katılım açısından temel öneme sahiptir. Bu, özellikle, hak ehliyetini kullanması engellenmiş, akıl hastanesine yatırılmış ve/veya oy kullanma hakkından mahrum bırakılmış kişiler için önemlidir. Birçok ülkede, öz-savunma örgütleri, üyelerinin hak ehliyetini reddeden yasalar ve yönetmelikler nedeniyle hukuki statülerinin kabul edilmemesi yüzünden ayrımcılığa uğramaktadır.
- (d) Engellilerin aile bireyleri ve/veya yakınlarını içeren örgütler; zihinsel engelli, akıl hastası ve/veya engelli çocukların akrabalarının çıkarlarını kolaylaştırmak, teşvik etmek ve güvenceye almak ile özerkliklerini ve aktif katılımlarını desteklemek için, bu engelli grupları birleşmiş ağlar veya örgütler olarak aileleri tarafından desteklenmek istediği takdirde, çok önemlidir. Bu gibi durumlarda, bu örgütler danışma, karar verme ve izleme süreçlerine dahil edilmelidir. Ebeveynlerin, akrabaların ve bakıcıların bu tür örgütlerdeki rolü, engellilerin söz sahibi olmalarına ve kendi yaşamlarını tam olarak kontrol altına almalarına yardımcı olmak ve onları güçlendirmek olmalıdır. Bu tür örgütler, engellilerin kendilerine danışılma ve kendi görüşlerini ifade etme haklarını garanti altına almak ve bu haklarına saygı göstermek üzere desteklenen karar alma süreçlerini teşvik etmek ve kullanmak için aktif olarak çalışmalıdır.
- (e) Heterojen bir grup olarak engelli kadın ve kız çocuklarını temsil eden engelli kadın ve kız çocuklarının örgütleri. Engelli kadın ve kız çocuklarının çeşitliliği tüm sakatlık biçimlerini içermelidir.⁶ Özellikle veya orantısız bir şekilde engelli kadın ve kız çocuklarını ele alan danışma süreçlerinde ve toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları gibi genel olarak kadın ve kız çocuklarını ilgilendiren konularda engelli kadın ve kız çocuklarının katılımının sağlanması vazgeçilmezdir.
- (f) Engelli çocuk ve gençlerin kamusal ve toplum yaşama katılmaları, seslerini duyurma hakları ile ifade ve örgütlenme özgürlükleri için gerekli örgüt ve girişimler. Yetişkinlerin, engelli çocuk ve gençlerin, yetişkinler ve diğer çocuklar ve gençler ile işbirliği yoluyla kendi örgütleri ve girişimleri içinde resmi veya

⁶ Engelli kadın ve kız çocukları hakkında 3. No.lu Genel Yorum (2016), para. 5.

gayri resmi olarak örgütlenme ve harekete geçmelerini sağlayan bir ortamın desteklenmesinde üstlenmeleri beklenen önemli ve destekleyici bir görevi vardır.

B. Engelli örgütleri ve diğer sivil toplum örgütleri arasındaki ayırım

13. Engelli örgütleri, engelliler için hizmet sağlayan ve/veya savunuculuk yapan engelli kişiler “için” kurulan örgütlerden ayrılmalıdır. Bu durum, uygulamada, engelli hakları konusunda özel kuruluşlar olarak söz konusu kuruluşların engellilerin haklarındansa kendi amaçlarına öncelik verdikleri bir çıkar çatışmasına yol açabilir. Taraf Devletler, temsilci örgütleri aracılığıyla engellilerin görüşlerine özel önem vermeli, bu tür örgütlerin kapasitesini ve güçlendirilmesini desteklemeli ve karar alma süreçlerinde görüşlerini doğru anlamaya öncelik verilmesini sağlamalıdır.⁷
14. Engelli örgütleri ile sivil toplum örgütleri arasında da bir ayırım yapılmalıdır. “Sivil toplum örgütü” terimi, araştırma kuruluşları/enstitüleri, hizmet sağlayıcı kuruluşlar ve diğer özel paydaşları kapsayan farklı türlerde örgütlenmelerden oluşmaktadır. Engelli örgütleri özel bir sivil toplum örgütü türüdür. Özellikle engelli hakları için savunuculuk yapmayan ancak insan hakları gündeminde engelli haklarının yaygınlaştırılması için destek olabilecek bir ana akım çatı sivil toplum örgütünün ve/veya koalisyonun bir parçası da olabilirler. Sözleşme’nin 33 (3) maddesi uyarınca, engelli örgütleri de dahil olmak üzere tüm sivil toplum örgütlerinin Sözleşme’nin izlenmesinde üstleneceği bir rol vardır. Taraf Devletler, engellilerle ilgili konuları ele alırken engelli örgütlerinin görüşlerine öncelik vermeli ve sivil toplum örgütlerinin ve diğer paydaşların Sözleşme’de belirtilen engelli hakları ve ayrımcılık yasağı, barış ve çevre hakları gibi diğer konularla ilgili çalışmalarında engelli örgütlerine danışmak ve onları sürece dahil etmeyi talep etmek için çerçeveler geliştirmelidir.

C. Madde 4 (3)’ün kapsamı

15. Taraf Devletler’in, Madde 4 (3) altındaki yükümlülüklerini yerine getirmek için, engellilere, kendi örgütleri aracılığıyla, Hükümet’in her düzeyindeki ve faaliyet alanındaki hukuki ve düzenleyici çerçeveler ile prosedürler konusunda sürekli danışmak ve aktif bir şekilde sürece dahil etmek zorunluluğu bulunmaktadır. Taraf Devletler, ayrıca, genel veya engelliliğe özgü olsun, kanun, yönetmelik ve politikaların onaylanmasından önce engellilere danışmayı ve aktif katılımlarını zorunlu bir adım olarak görmelidir. Bu nedenle, danışma süreçleri ilk aşamalarda başlamalı ve tüm karar alma süreçlerinde nihai ürüne bir veri sağlamalıdır. Danışma süreçleri, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde engellilerin geniş çaplı çeşitliliklerini temsil eden örgütleri kapsamalıdır.
16. Tüm engelliler, psikososyal veya zihinsel engelliler gibi sakatlıkları yüzünden herhangi bir dışlanmaya maruz kalmadan, başkalarıyla eşit bir şekilde ayrımcılık olmaksızın etkin ve tam olarak katılabilirler.⁸ Danışma süreçlerine temsilci örgütleri aracılığıyla katılma hakkı, örneğin cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine bakılmaksızın, tüm engelliler için başkalarıyla eşit bir şekilde tanınmalıdır. Taraf Devletler, engellilerin tüm haklarını ve temel özgürlüklerini sağlamak üzere kapsamlı bir ayrımcılık karşıtı çerçeve benimsemeli ve bireyleri veya engelli örgütlerini cinsiyet, toplumsal cinsiyet veya üyelerinin toplumsal statüleri temelinde suç haline getiren ve kamusal ve siyasi hayata katılma haklarını reddeden yasaları geri çekmelidir.
17. Taraf Devletler’in engelli örgütleri ile danışma süreçlerinde bulunmalarını sağlamaya yönelik yasal zorunluluk, kamusal karar alma alanlarına ve diğer araştırma alanlarına, evrensel tasarıma, ortaklıklara, delege edilmiş yetkilere ve vatandaş kontrolüne erişimi kapsamaktadır.⁹ Üstelik, bu, engellilerin küresel ve/veya bölgesel örgütlerini içeren bir zorunluluktur.

⁷ A/HRC/31/62, para. 38; ve A/71/314, para. 64.

⁸ A/HRC/19/36, par. 15–17.

⁹ A/HRC/31/62, para. 63 ve A/HRC/34/58, para. 63.

1. Engellilere ilişkin karar alma süreçleri

18. Madde 4 (3)'te belirtildiği şekliyle, “engellilere ilişkin karar alma süreçleri” ifadesi, engellilerin haklarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilecek tüm yasal, idari ve diğer tedbirleri kapsamaktadır. Engellilerle ilgili konuların geniş bir şekilde yorumlanması, Taraf Devletler’in engellilerin başkalarıyla eşit koşullar altında değerlendirilmesini sağlayacak kapsayıcı politikalarla engelliliğin politikalara yaygınlaştırılmasını sağlar. Ayrıca, yeni yasal, idari ve diğer tedbirlere karar verirken engellilerin bilgi ve yaşam deneyimlerinin dikkate alınmasını da sağlar. Bu, genel yasalar ve kamu bütçesi veya engelliliğe özel yasalar gibi engellilerin hayatlarına etki edebilecek karar alma süreçlerini içermektedir.¹⁰
19. Madde 4 (3)'e göre yapılan danışma süreçleri, Taraf Devletler’in Sözleşme ve engelli hakları ile çelişebilecek herhangi bir eylemde veya uygulamada bulunmalarını engellemektedir. Görüşülmekte olan tedbirlerin doğrudan veya dolaylı etkisi ile ilgili anlaşmazlık durumlarında, görüşülmekte olan konuların engelliler üzerinde orantısız bir etkiye sahip olmadığını ve bu nedenle de herhangi bir danışma sürecinin gerekli olmadığını kanıtlamak Taraf Devletler’in kamu otoritelerine düşmektedir.
20. Engellileri doğrudan etkileyen konulara örnek olarak, kapalı kurumlar dışına çıkarılmış destek hizmetleri, sosyal sigorta ve engelli maaşları, kişisel yardım, erişilebilirlik şartları ve makul düzenleme politikaları verilebilir. Engellileri dolaylı olarak etkileyen tedbirler ise anayasa hukuku, seçim hakları, adalet erişim, engelliliğe özgü politikaların yönetimine atanan idari makamlar veya eğitim, sağlık, iş ve istihdam alanlarındaki kamu politikaları ile ilgili olabilir.

2. “Sürekli danışmak ve aktif bir şekilde sürece dahil etmek”

21. Engellilere temsilci örgütleri aracılığıyla “sürekli danışmak ve aktif bir şekilde sürece dahil etmek”, uluslararası insan hakları hukuku kapsamında, her bireyin kişisel özerkliği ve hür iradesi temelinde karar alma süreçlerinde yer alması için hak ehliyetinin tanınmasını gerektiren bir yükümlülüktür. Sözleşme’nin uygulanması için karar alma süreçleri ile diğer karar alma süreçlerinde danışma süreci ve katılım, tüm engellileri ve gerektiğinde destekleyici karar alma rejimlerini kapsamalıdır.
22. Taraf Devletler, engelli örgütlerine sistematik ve açık bir şekilde, anlamlı ve zamanında başvurmalı, danışmalı ve sürece dahil etmelidir. Bu, kamu kuruluşlarının web sayfaları da dahil olmak üzere, erişilebilir dijital formatlar ve gerektiğinde, işaret dili tercümanları, Kolay-Okunabilen metin ve yalın bir dil, Braille alfabesi ve dokunarak iletişimin sağlanması gibi makul düzenleme ile ilgili tüm bilgilere erişimi gerektirir. Açık danışma süreçleri, engellilere, ulusal fonlar ve Sözleşme’nin uygulanması ve izlenmesi ile bağlantılı tüm ilgili kamusal karar alma organları dahil olmak üzere, kamuya açık karar alma alanlarının tümüne başkalarıyla eşit bir şekilde erişim sağlamaktadır.
23. Kamu otoriteleri, engellilerle doğrudan ilgili meseleleri ele alırken, engelli örgütlerinin görüş ve düşüncelerine gereken önemi ve önceliği vermelidir. Karar alma süreçlerine öncülük eden kamu otoritelerinin, bu tür süreçlerin sonuçlarının engelli kuruluşlarını, bulguların anlaşılabilir bir biçimde açıklanması, görüşlerinin nasıl dikkate alındığına dair kararların gerekçeleri ve mantığı da dâhil olmak üzere bilgilendirmekle yükümlüdürler.

3. Engelli çocukları dâhil etmek

24. Madde 4 (3), engelli çocuk örgütleri aracılığıyla veya engelli çocukları destekleyerek Sözleşme ve diğer karar alma süreçlerini yürürlüğe koyacak mevzuat ve politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasında sistematik olarak “engelli çocukları dâhil etmenin” önemini kabul eder. Bu örgütler, bireysel özerkliği ve engelli çocukların aktif katılımını kolaylaştırmak, teşvik etmek ve güvence altına almanın anahtarıdır. Taraf Devletler, destek için uygun kaynaklar dahil olmak üzere örgütlenme özgürlüğü hakkını koruma yükümlülüklerinin bir parçası olarak engelli çocukların temsilci örgütlerinin kurulmasına ve işleyişine imkân sağlayan bir ortam yaratmalıdır.
25. Taraf Devletler’in, herkesin kendi istek ve tercihlerini anlaması ile bunlara saygı duymasını ve kişisel gelişim kapasitelerini her zaman göz önünde bulundurmasını sağlamak için yasa ve yönetmelikler çıkarmaları ve programlar geliştirmeleri gerekmektedir. Bireysel özerklik hakkının tanınması ve teşvik edilmesi, çocuklar da

¹⁰ A/HRC/31/62, para. 64.

dâhil olmak üzere tüm engellilerin hak sahipleri olarak saygı görmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.¹¹ Engelli çocukların kendileri, Sözleşme uyarınca uygun mevzuat ve programların geliştirilmesinde gerekli olan kendi gereksinimlerini ve deneyimlerini ifade etmek için en iyi konumdadırlar.

26. Taraf Devletler, engelli çocukların görüşlerini ifade etmek üzere davet edildiği seminerler/toplantılar düzenleyebilirler. Ayrıca engelli çocuklara, ilk elden deneyimlerini ya da yaşam beklentilerini ayrıntılarıyla anlatmalarını teşvik ederek belirli konularda makaleler sunmaları için açık davetler yapabilirler. Bu makaleler çocukların kendileri tarafından sağlanan veriler olarak özetlenebilir ve karar alma süreçlerine doğrudan dâhil edilebilir.

4. Tam ve etkin katılım

27. Topluma “tam ve etkin katılım” (madde 3 (c)), topluma ait olma ve onun bir parçası olma duygusunu sağlamak için engelliler dâhil olmak üzere tüm kişilerin katılımını ifade eder. Bu, akran desteği ve topluma katılma desteği dâhil olmak üzere teşvik edilmeyi ve uygun bir şekilde desteklenmeyi ve damgalanmaya maruz kalmama ve kendini ifade ederken güvenli ve saygın hissetmeyi kapsar. Tam ve etkin katılım, Taraf Devletler’in katılımı kolaylaştırmasını ve engellilerin sakatlıkları açısından geniş çaplı çeşitliliklerini temsil eden engelli kişilere danışılmasını gerektirir.
28. Katılma hakkı, Sözleşme ile ilgili karar alma, uygulama ve izleme süreçlerine uygulanacak herhangi bir bütçe kısıtlamasına tabi olmayan, medeni ve siyasi bir hak ve bir derhal uygulama yükümlülüğüdür. Bu aşamaların her birine engelli örgütlerinin katılımının garanti altına alınması, engellilerin haklarını ileriye götürebilecek ya da engelleyebilecek tedbirleri daha iyi tespit edebilecek ve belirleyebilecek, bu da nihayetinde karar alma süreçleri için daha iyi sonuçlar doğurabilecektir. Tam ve etkin katılım, tek seferlik münferit bir etkinlik olarak değil, bir süreç olarak anlaşılmalıdır.¹²
29. Engellilerin Sözleşme’nin uygulanması ve izlenmesine katılımı, engellilerin Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 19, 21 ve 22. maddelerinde yer alan ifade özgürlüğü, barışçıl toplanma ve örgütlenme haklarını kullanabildikleri takdirde mümkün olur. Sözleşme’nin uygulanması ve izlenmesi için kamusal karar alma süreçlerinde yer alan engelliler ve onların temsilci örgütleri, insan hakları savunucuları olarak tanınmalı,¹³ ayrıca özellikle muhalif görüşlerini ifade ettikleri zaman, gözdağı, taciz ve misillemelere karşı korunmalıdırlar.
30. Katılma hakkı, adil yargılanma hakkı ve sesini duyurma hakkı ile ilgili yükümlülükleri de kapsamaktadır. Halkın karar alma süreçlerinde engelli örgütlerine sürekli danışan ve aktif bir şekilde sürece dahil eden Taraf Devletler, engellilerin, seçme ve seçilme hakları da dâhil olmak üzere, kamusal ve siyasi hayata tam ve etkin bir şekilde katılma haklarını da etkilemektedir (Sözleşme’nin 29. maddesi).
31. Tam ve etkin katılım, engellilerin, hem yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeylerde hem de ulusal insan hakları kurumları, geçici komiteler, konseyler ile bölge veya belediye teşkilatlarında farklı karar alma organlarına dâhil edilmelerini gerektirir. Taraf Devletler, kendi mevzuatlarında ve uygulamalarında tüm engellilerin herhangi bir temsilci organına aday gösterilebileceğini ya da seçilebileceğini kabul etmelidir: örneğin, engellilerin belediye seviyesinde engelli konseylerine veya ulusal insan hakları kurumları yapılarında özel engellilik hakları ofislerine aday olarak gösterilmesini sağlamak gibi.
32. Taraf Devletler, engelli örgütlerinin uluslararası düzeyde, örneğin sürdürülebilir kalkınma konusundaki üst düzey siyasi forum ile bölgesel ve evrensel insan hakları mekanizmalarına katılımını arttırmalıdır. Böylece, engellilerin, temsilci örgütleri aracılığıyla katılımları, daha fazla etkili olmaları ve kamu kaynaklarının eşit kullanımıyla sonuçlanacak, bu kişiler ve toplulukları için daha iyi sonuçlara yol açacaktır.
33. Tam ve etkin katılım, toplumsal değişim için de dönüştürücü bir araç olabilir, aktör ve bireylerin güçlendirilmesini teşvik edebilir. Engelli örgütlerinin her türlü karar alma mekanizmasına dahil olması, bu kişilerin savunuculuk yapma ve müzakere etme yeteneklerini güçlendirir, görüşlerini daha iyi ifade etmelerini, isteklerini gerçekleştirmelerini ve birleşik ve kapsamlı seslerini güçlendirmelerini sağlar. Taraf

¹¹ Sözleşme’nin 7 (3) maddesi. Bkz. Çocuk Hakları Komitesi, Çocukun katılım hakkı üzerine 12 No.lu Genel Yorum (2009) para. 134.

¹² 12. No.lu Genel Yorum, para. 133.

¹³ Bkz. Genel Kurul Kararı 53/114.

Devletler, engellilerin, temsilci örgütleri aracılığıyla topluma dâhil olmalarını sağlamak ve onlara karşı ayrımcılıkla mücadele etmek üzere bir tedbir olarak engellilerin tam ve etkin katılımını sağlamalıdır. Tam ve etkin katılımı sağlayan ve engelli örgütleriyle ilişkili olan Taraf Devletler, şeffaflık ve hesap verebilirliği geliştirerek bu kişilerin ihtiyaçlarına cevap vermelerini sağlar.¹⁴

D. Madde 33: Sivil toplumun ulusal uygulama ve izleme süreçlerine katılımı

34. Sözleşme'nin 33. maddesi, ulusal uygulama mekanizmalarını ve bağımsız izleme çerçevelerini kurmakta ve engelli örgütlerinin katılımını sağlamaktadır. Madde 33, madde 4 (3)'ün eki olarak okunmalı ve anlaşılmalıdır.
35. Madde 33 (1), Taraf Devletler'in, Sözleşme'nin uygulanmasını güvence altına almak ve ilgili eylemi kolaylaştırmak için bir veya daha fazla odak noktası ve/veya koordinasyon mekanizması kurmasını gerektirir. Komite, Taraf Devletler'in odak noktalarının ve/veya koordinasyon mekanizmalarının, Sözleşme ile ilgili danışma süreçlerinde engelli örgütlerinin temsilcilerini ve bu tür örgütlenmelerle bağlantı ve irtibat kurma prosedürlerini içermesini tavsiye etmektedir.
36. Madde 33 (2) uyarınca, Komite, ulusal insan hakları kurumları dâhil olmak üzere izleme sürecinin her aşamasında bağımsız izleme çerçevelerinin oluşturulmasının, sürdürülmesinin ve teşvik edilmesinin önemini kabul etmiştir.¹⁵ Bu tür kurumlar, insan haklarını korumak ve desteklemek üzere Sözleşme'nin izleme sürecinde, ulusal düzeyde uyumu destekleme ve insan haklarını korumada, devlet kurumları ve sivil toplum dâhil olmak üzere ulusal aktörlerin koordine eylemlerini kolaylaştırmada önemli bir rol oynamaktadır.
37. Madde 33 (3), Taraf Devletler'in, sivil toplumun sürece dahil edilmesini sağlama ve Sözleşme'ye göre kurulan bağımsız izleme çerçevesine katılabilmeleri yükümlülüklerini vurgular. Sivil toplumun dahil edilmesi süreci, temsilci örgütleri aracılığıyla engelli kişileri içermelidir.
38. Taraf Devletler, bağımsız izleme çerçevelerinin, bu çerçeveler ve süreçlerde engelli örgütlerinin aktif katılımına imkân vermesini, kolaylaştırmasını ve temin etmesini resmi mekanizmalar aracılığıyla sağlamalı, raporlarında ve analizlerinde seslerinin duyulmasını ve tanınmasını güvence altına almalıdır. Engelli örgütlerinin bağımsız izleme çerçevesine ve çalışmalarına dahil edilmesi çeşitli biçimlerde olabilir; örneğin, bağımsız izleme çerçeveleri için danışma kurulları veya danışma organları aracılığıyla.
39. Madde 33 (3), Taraf Devletler'in, bağımsız izleme çerçevelerinin süreçlerine etkin katılımlarını sağlamak için, özellikle engelli örgütleri olmak üzere sivil toplum içindeki kapasitenin güçlendirilmesini desteklemesi ve finanse etmesi gerektiğini ifade eder. Engelli örgütleri, bağımsız izleme çerçevelerinde yer almak ve üyelikleri için makul düzenleme ve erişilebilirlik şartlarının yerine getirilmesini sağlamak üzere, bağımsız ve kendi yönettikleri fonlar yoluyla destek dâhil uygun kaynaklara sahip olmalıdır. Madde 33 (3)'e ilişkin olarak engelli örgütlerinin desteklenmesi ve fonlanması, Taraf Devletler'in Sözleşme'nin 4 (3) maddesi kapsamındaki yükümlülüklerini tamamlar ve bunları dışlamaz.
40. Hem Sözleşme hem de ilgili uygulama stratejileri, geniş bir çeşitlilikteki sakatlıkları temsil eden kişiler için tercüme edilmeli, erişilebilir ve ulaşılabilir olmalıdır. Taraf Devletler, engellilere karar verme sürecindeki sorunları anlamalarına ve değerlendirmelerine izin verecek ve anlamlı verilere ulaşmalarını sağlayacak bilgilere erişebilmelerini sağlamalıdır.
41. Taraf Devletler, Madde 33 (3)'ü uygulamak için, engelli örgütlerinin Hükümet içindeki odak noktalarına ve/veya koordinasyon mekanizmasına kolay erişebilmelerini sağlamalıdır.

¹⁴ A/HRC/31/62, para. 1–3.

¹⁵ CRPD/C/GBR/CO/1, para. 7 ve 37; CRPD/C/BIH/CO/1, para. 58; CRPD/C/ARE/CO/1, para. 61; ve CRPD/C/SRB/CO/1, para. 67.

III. Taraf Devletler'in yükümlülükleri

42. Komite, sonuç gözlemlerinde, Taraf Devletler'e, Sözleşme'nin uygulanması için mevzuat ve politikaların geliştirilmesi ve uygulanması ile diğer karar alma süreçlerinde, engelli kadın ve çocukları temsil edenler de dâhil olmak üzere, engelli temsilci örgütleri aracılığıyla, engellilere sürekli danışma ve aktif bir şekilde sürece dahil etme görevlerini hatırlatmaktadır.
43. Taraf Devletler'in, danışma süreçlerinin şeffaflığı, uygun ve erişilebilir bilgilerin edinilmesi ile erken ve sürekli dâhil edilmeyi sağlama yükümlülükleri vardır. Taraf Devletler, engelli örgütlerinin, danışma süreçleri ve karar alma süreçlerinde fikirlerini özgürce ifade etmelerine engel olmamalı, onlardan bilgi saklamamalı ve bunu koşula bağlamamalıdır. Bu, kanunda belirtilmesi gereken ve kayıtlı olmayan örgütlenmeleri eşit bir şekilde koruması gereken örgütlenme hakkına uygun olarak, hem kayıtlı olan hem de kayıtlı olmayan örgütleri kapsamaktadır.¹⁶
44. Taraf Devletler, geniş danışma süreçlerine katılmanın ön koşulu olarak bir engelli örgütünün kayıtlı olması şartını aramamalıdır. Bununla birlikte, engelli örgütleri için ücretsiz ve erişilebilir kayıt sistemleri sunarak ve bu kuruluşların kayıtlarını kolaylaştırarak, 4 (3) ve 33 (3) numaralı maddeler uyarınca kayıt olabilmek ve katılma haklarını kullanabilmelerini sağlamalıdır.¹⁷
45. Taraf Devletler, engellilerin kamusal karar alma ve danışma süreçleriyle ilgili tüm imkân ve prosedürlere erişimini sağlamalıdır. Taraf Devletler, otizmli kişiler de dahil olmak üzere engellilerin, diğerleriyle eşit bir şekilde, binalar, ulaşım, eğitim, yeni bilgi teknolojileri ve sistemleri ile kamu kurumlarının web sayfaları dâhil olmak üzere kişinin kendi dilinde bilgi ve iletişim ile kentsel veya kırsal yerleşimlerde kamuya açık veya kamuya sağlanan diğer imkân ve hizmetler dahil fiziksel çevreye erişimini sağlamak için uygun tedbirleri almalıdır. Taraf Devletler, danışma süreçlerinin de erişilebilir olmasını sağlamalı — örneğin, işaret dili tercümanları, Braille ve Kolay Okunabilen metinleri sağlayarak — ve tüm engelli temsilcilerininin 11, 12 ve 50. paragraflarda tarif edildiği şekliyle danışma süreçlerine katılmalarını sağlamak üzere, uygun ve talep edildiği şekilde,¹⁸ destek, fon ve makul düzenleme sağlamak zorundadır.
46. Öz-savunma örgütleri ve psikososyal engelli kişilerin örgütleri de dâhil olmak üzere duyuşsal ve zihinsel engelli bireylerin örgütlerine, toplantı görevlileri ve destek personeli, erişilebilir formatlarda bilgiler (örneğin yalnız bir dil, Kolay Okunabilir metinler, alternatif ve artırılmış iletişim sistemleri ve piktogramlar), işaret dili çevirisi, kör ve sağır kişiler için rehber tercümanlar ve/veya kamusal tartışmalarda altyazılar sağlanmalıdır.¹⁹ Taraf Devletler, toplantılara ve teknik brifinglere katılmak için ulaşım ve diğer masraflar da dâhil olmak üzere engelli örgütlerinin temsilcileri için danışma süreçleriyle ilgili harcamaları karşılamak üzere finansal kaynaklar da tahsis etmelidir.
47. Engelli örgütleri ile danışma süreçleri şeffaflığa, karşılıklı saygıya, anlamlı diyaloga ve engelli bireylerin çeşitliliğine cevap veren prosedürler hakkında kolektif bir anlaşmaya varmaya yönelik samimi bir amaca dayanmalıdır. Bu tür süreçler, genellikle "gönüllüler" in çalışmalarına bağlı olarak, engelli örgütlerinin doğasını hesaba katarak makul ve gerçekçi zaman çizelgelerine imkân tanımalıdır. Taraf Devletler, katılım ve danışma mekanizmalarının işleyişini engelli örgütlerinin aktif katılımıyla periyodik olarak değerlendirmelidir.²⁰
48. Engellilerin, temsilci örgütleri aracılığıyla bildirdikleri görüşlerine gereken önem verilmelidir. Taraf Devletler, onlara, sadece bir formalite veya danışma süreçlerine göstermelik bir yaklaşım şeklinde kulak verilmediklerini garanti etmelidir.²¹ Taraf Devletler, bu tür danışma süreçlerinin sonuçlarını hesaba katmalı ve bunları aldıkları kararlara yansıtmalıdır,²² ayrıca katılımcılara usulüne uygun olarak sürecin sonucunu bildirmelidir.²³

¹⁶ A/HRC/31/62, para. 45; ve A/HRC/20/27, para. 56.

¹⁷ A/HRC/31/62, para. 40.

¹⁸ Ayrımcılık yasağı ve eşitlik hakkında 6 No.lu Genel Yorum (2018), para. 23 ve 40.

¹⁹ A/HRC/31/62, para. 75–77.

²⁰ Age., para. 78–80.

²¹ Çocuk Hakları Komitesi, 12. No.lu Genel Yorum, para. 132.

²² CRPD/C/COL/CO/1, para. 11 (a).

²³ Çocuk Hakları Komitesi, 12 No.lu Genel Yorum, para. 45.

49. Taraf Devletler, Hükümet'in farklı dallarında ve düzeylerinde, kamusal bir karar için harekete geçerken, sürekli ve etkin bir danışma süreci içinde ve engelli örgütlerinin aktif katılımıyla, söz konusu örgütlerin görüşlerini açık bir biçimde değerlendirmelidir.
50. Taraf Devletler, bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla kadınlar, yaşlılar, çocuklar, yüksek seviyede desteğe ihtiyaç duyanlar,²⁴ mayın mağdurları, göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, ülkesinde yerinden edilmiş kişiler, belgesiz ve vatansız kişiler; fiili veya algılanan psikososyal engelliler; zihinsel engelliler, otizm veya demans dahil olmak üzere nöroçeşitliliğe sahip kişiler, albinizm, kalıcı fiziksel bozukluklar, kronik ağrı, cüzzam ve görme bozuklukları olan kişiler ile sağır, kör ve sağır veya başka bir şekilde işitme engelli ve/veya HIV/AIDS ile yaşayan kişiler dâhil olmak üzere tüm engellileri temsil eden engelli örgütlerine sürekli danışmalı ve aktif bir şekilde sürece dahil edilmelerini güvence altına almalıdır. Taraf Devletler'in engelli örgütlerini dahil etme yükümlülüğü, belirli bir cinsel yönelim ve/veya toplumsal cinsiyet kimliği olan engellileri, interseks engelli kişileri, yerli halklara mensup engellileri, ulusal veya etnik, dini veya dilsel azınlıkları ve kırsal bölgelerde yaşayanları da kapsamaktadır.
51. Taraf Devletler, hizmet sağlayıcılar gibi üçüncü tarafların, Sözleşme ile ilgili karar alma süreçlerinde sürekli danışılması ve aktif bir şekilde sürece dahil edilmesi gereken, engelli haklarına doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale eden ayrımcı ve diğer uygulamalarını yasaklamalıdır.
52. Taraf Devletler, engellilerin kendilerine danışılma hakkını kullanabilmeleri ve başkalarının müdahalesiyle bundan vazgeçmemelerini sağlamak üzere yasa ve politikalar yapmalı ve uygulamalıdır. Bu tedbirler arasında aile üyeleri, hizmet sağlayıcılar ve kamu çalışanlarının engelli kişilerin kamusal ve siyasal yaşama katılma hakları konusunda bilinçlendirilmesi yer almaktadır. Taraf Devletler, engellilerin özerkliği, iradeleri ve tercihleri üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek üzere, engelli örgütlerinin temsilcileri ile diğer paydaşlar arasındaki çıkar çatışmalarını açığa çıkarmak için mekanizmalar devreye sokmalıdır.
53. Taraf Devletler, madde 4 (3) kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmek için, engelli kişilerin, temsilci örgütleri aracılığıyla, karar alma süreçleri ile mevzuat ve politikaların hazırlanmasında tam ve eşit katılımını sağlamak üzere engellilikle ilgili mevzuat, politika, strateji ve eylem planları dâhil engellilerle ilgili konularda yasal ve düzenleyici çerçeveler ve prosedürler çıkarmalıdır. Taraf Devletler, engelli örgütlerine, örneğin, daimi komite ve/veya geçici çalışma ekiplerinde bu organlara aday gösterme hakkı tanıyarak yer veren hükümler çıkarmalıdır.
54. Taraf Devletler, anketlerin, toplantıların ve diğer yöntemlerin planlanması, uygun zaman dilimleri oluşturulması, engelli örgütleriyle erkenden ilişkilendirme ve her bir süreç için ilgili bilgilerin önceden, zamanında ve geniş bir şekilde dağıtılması dâhil olmak üzere resmi danışma yöntemleri oluşturmalı ve düzenlemelidir. Taraf Devletler, engelli örgütlerine danışarak, danışma süreçleri için erişilebilir çevrimiçi araçlar tasarlamalı ve/veya erişilebilir dijital formatlarda alternatif danışma yöntemleri sunmalıdır. Taraf Devletler, danışma sürecine ilişkin olarak hiç kimsenin arkada kalmamasını sağlamak üzere, katılımı takip etme, yeterince temsil edilmeyen gruplara dikkat etme ve erişilebilirlik ile makul düzenleme koşullarının yerine getirilmesi görevini üstlenecek kişiler atamalıdır. Aynı şekilde, söz konusu tüm bu grupları temsil eden engelli örgütlerinin dâhil edilmesi ve makul düzenleme ve erişilebilirlik gereksinimleri hakkında bilgi vermek de dâhil olmak üzere onlara danışılmasını sağlamalıdır.
55. Taraf Devletler, politika oluşturmaya yönelik hazırlık çalışmaları yürütürken ve analiz yaparken engelli örgütleriyle danışma süreçlerine ve ilişkilenebilirlik yer vermelidir. Politika önerilerini değerlendiren kamusal forumlar veya süreçler engellilerin katılımı için tamamen erişilebilir olmalıdır.
56. Taraf Devletler, izleme süreçlerine engelli örgütlerinin katılımının bağımsız izleme çerçeveleri aracılığıyla açık prosedürlere, uygun zaman dilimlerine ve ilgili bilgilerin önceden sağlanmasına dayanmasını sağlamalıdır. İzleme ve değerlendirme sistemleri, engelli örgütlerinin tüm politika ve programlara katılım düzeylerini incelemeli ve bu kişilerin görüşlerine öncelik verilmesini sağlamalıdır. Taraf Devletler, hizmet sunumunda birincil sorumluluklarını yerine getirmek üzere, hizmet alan kullanıcılardan veri almak için engelli örgütleriyle ortaklıklara başvurmalıdır.²⁵

²⁴ CRPD/C/ARM/CO/1, para. 6 (a).

²⁵ A/71/314, para. 65-66.

57. Taraf Devletler, tüm engellilik biçimlerini içeren ve engelli örgütlerinin çeşitlilikleri ve denkliliklerine saygılı, tek, birleşik ve kapsamlı bir temsilci koalisyonun kurulmasını tercihen desteklemeli ve ulusal düzeyde Sözleşme'nin izlenmesine dahil olmasını ve katılımını sağlamalıdır. Genel sivil toplum kuruluşları engelli örgütlerini temsil edemez veya onlarla aynı işlevi yerine getiremez.²⁶
58. Engelli savunuculuğunun teşvik edilmesi ve güçlendirilmesi, kamu işlerine katılımlarının ana bileşenleridir; teknik, idari ve iletişim becerilerinin geliştirilmesini ve haklar, mevzuat ve politika oluşturma ile ilgili bilgi ve araçlara erişimin kolaylaştırılmasını talep etmektedirler.
59. Engellilerin kapsayıcı eğitime erişimlerinde karşılaştıkları engeller, imkânlarına gölge düşürmekte ve kamu karar alma süreçlerine dahil olma kapasitelerini zayıflatmakta ve bu da örgütlerinin kurumsal kapasitelerini etkilemektedir. Toplu taşımaya erişimdeki engeller, makul düzenleme eksikliği, engelliler arasında düşük veya yetersiz gelir ve işsizlik, söz konusu kişilerin sivil toplum faaliyetlerinde bulunma kapasitelerini de kısıtlamaktadır.
60. Taraf Devletler, engelli insan hakları modeli hakkında bağımsız fonlamanın da dâhil olduğu kapasite geliştirme süreçleri ve eğitimler sunarak, engelli örgütlerinin, politika oluşturma süreçlerinin tüm aşamalarına katılma kapasitelerini güçlendirmelidir. Taraf Devletler, engelli kişileri ve temsilci örgütlerini, topluma tam ve etkin katılımlarını bağımsız olarak savunmak ve insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, şeffaflık, hesap verebilirlik, çoğulculuk ve katılım gibi daha güçlü demokratik yönetim ilkelerini geliştirmek için gerekli olan yetkinlik, bilgi ve becerilerin geliştirilmesinde de desteklemelidir. Bununla beraber, Taraf Devletler fonlara erişim ve destek kaynaklarını çeşitlendirme konularında rehberlik etmelidir.²⁷
61. Taraf Devletler engelli örgütlerinin kolayca ve ücretsiz olarak kayıt olabilmelerini ve özel şahıslar, özel şirketler, tüm kamu vakıfları ile özel vakıflar, sivil toplum örgütleri, Devlet kuruluşları ile bölgesel ve uluslararası kuruluşlar da dâhil olmak üzere tüm ulusal ve uluslararası bağışçılardan fon ve kaynak arayabilmelerini ve temin edebilmelerini sağlamalıdır.²⁸ Komite, Taraf Devletler'in aşağıdakiler de dâhil olmak üzere danışma süreçleri için fon tahsis etme kriterlerini kabul etmelerini tavsiye etmektedir:
- Üçüncü tarafların aracılık yapmasından kaçınarak, doğrudan engelli örgütlerine fon sağlamak;
  - Engelli hakları savunuculuğuna odaklanan engelli örgütlerine kaynak önceliği vermek;
  - Belirli fonların, engelli kadınların ve engelli çocukların örgütlerine, yasaların ve politikaların hazırlanması, geliştirilmesi ve uygulanması sürecinde ve izleme çerçevesinde tam ve etkin katılımlarını sağlamak üzere tahsis edilmesi;²⁹
  - Projeye bazlı fonlama ile sınırlı kalmak yerine, sürdürülebilir temel kurumsal fonlama da dâhil olmak üzere farklı engelli örgütleri arasında eşit bir şekilde fon dağıtımı;
  - Alınan fonlara rağmen engelli örgütlerinin savunuculuk gündemlerine karar vermede özerkliklerini sağlamak;
  - Engelli örgütlerinin işleyişi ile bu kuruluşlar tarafından yürütülen projeler için verilen fonlar arasında ayırım yapmak;
  - Öz-savunma örgütleri ve/veya üyelerinin hak ehliyetlerini reddeden ve örgütlerinin kayıt olmasını engelleyen yasalar nedeniyle yasal statü kazanamamış olanlar da dâhil olmak üzere, engellilerin tüm örgütlerine fon sağlamak;
  - Fon için başvuru süreçlerini erişilebilir formatlarda kabul etmek ve uygulamak.
62. Taraf Devletler, engelli örgütlerinin uygulanabilir örgütsel yapılar kurma becerilerini sınırlayacak şekilde yalnızca dış kaynaklara bağımlı olmalarının önüne geçebilmek için engelli örgütlerinin faaliyetlerini desteklemek üzere ulusal fonlara erişebilmelerini sağlamalıdır.³⁰ Kamu ve özel mali kaynaklardan destek alan, üyelik aidatlarıyla desteklenen engelli örgütleri, engellilerin her türlü siyasi ve idari karar alma sürecine katılımını daha iyi bir şekilde güvence altına alabilir, onlara destek verebilir ve bireysel ve grup odaklı farklı sosyal aktiviteler oluşturup uygulayabilir.

²⁶ CRPD/C/ESP/CO/1, para. 6; ve CRPD/C/NZL/CO/1, para. 4.

²⁷ A/HRC/31/62, para. 47–50.

²⁸ A/HRC/20/27, para. 67–68.

²⁹ CRPD/C/1/Rev.1, annex.

³⁰ A/71/314, para. 65–66.

63. Taraf Devletler, ulusal ve uluslararası düzeyde güven fonları gibi, yasal olarak tanınan sorumlu bir resmi mekanizmanın kurulması yoluyla engelli örgütleri için uygun ve yeterli bir fonlamayı garanti etmelidir.
64. Taraf Devletler, tüm sakatlık türlerini temsil eden engelli örgütlerinin kurulması ve güçlendirilmesi için ayrılan kamu kaynaklarını artırmalıdır. Ayrıca, vergi muafiyetleri ile veraset ve intikal vergilerinden muafiyet ve milli piyangolar aracılığıyla ulusal fonlara erişimlerini sağlamalıdır.³¹ Taraf Devletler, insan hakları ile ilgili diğer sivil toplum örgütleri ile aynı temelde, bölgesel düzey de dâhil olmak üzere uluslararası işbirliği ve kalkınma yardımlarının bir parçası olarak engelli örgütlerinin yabancı fonlara erişimini teşvik etmeli ve kolaylaştırmalıdır.
65. Taraf Devletler, madde 4 (3) ve 33 (3) kapsamındaki yükümlülüklere uyulmaması durumunda etkili yaptırımlar uygulayan güçlü mekanizmalar ve prosedürler geliştirmelidir. Uygunluk, kamu denetçiliği makamı veya bir meclis komisyonu gibi soruşturma başlatma ve sorumlu makamların hesap vermesini sağlama yetkisine sahip bağımsız kuruluşlar tarafından izlenmelidir. Aynı zamanda, engelli örgütleri, tüzel kişilerin madde 4 (3) ve 33 (3)'e uymadıklarını tespit ettiklerinde, bu kurumlara karşı kanuni işlemler başlatabilmelidir.³² Bu tür mekanizmalar, tüm karar verme düzeylerinde, engelli örgütlerinin danışma süreçleri ve dâhil edilmeleriyle ilgili yasal çerçevelerin ve ulusal ayrımcılıkla mücadele mevzuatının³³ bir parçası olmalıdır.
66. Taraf Devletler, engellilerin katılım hakkına uyumu sağlamak için kolektif bir nitelik taşıyan veya toplu davalar da dâhil olmak üzere etkin hukuk yollarını tanımalıdır. Kamu otoriteleri, engellilerin haklarını olumsuz yönde etkileyen durumlarda adalete erişimlerini etkin bir şekilde sağlamaya önemli ölçüde katkıda bulunabilir.³⁴ Etkin çözümler şunları içerebilir: (a) prosedürü askıya almak; (b) engelli örgütlerinin danışma süreçlerini ve dahil edilmelerini sağlamak için prosedürün daha erken bir aşamasına dönmek; (c) uygun danışma süreçleri gerçekleşinceye kadar kararın uygulanmasını geciktirmek; veya (d) kararın madde 4 (3) ve 33 (3)'e uyulmamasına dayanarak tamamen veya kısmen iptal edilmesi.

IV. Sözleşme'nin diğer maddeleriyle ilişki

67. Madde 3, Sözleşme'nin yorumlanması ve uygulanması ile ilgili bir takım kapsayıcı ilkeleri düzenlemektedir. "Topluma tam ve etkin katılım", engellilerin temsilci örgütleri aracılığıyla katılım sağlamalarının, metnin ötesine geçerek Sözleşme'nin tümü için geçerli olduğu anlamına gelmektedir.³⁵
68. Taraf Devletler'in genel yükümlülükleri kapsamında, madde 4 (3) bütün Sözleşme için geçerli ve tüm yükümlülüklerin uygulanması için önemlidir.
69. 4. maddenin 1, 2 ve 5. paragrafları, Sözleşme'ye uyum sağlamak için gerekli yapıları ve çerçeveleri oluşturmak ve gerekli tedbirleri almakla ilgili olarak, federal devletlerin bütün bölgeleri için limitsiz ve istisnasız olarak geçerli olacak biçimde genişleten Taraf Devletler'in asli yükümlülüklerini içerdikleri için aynı maddenin 3. paragrafının uygulanmasında azami önem teşkil etmektedir.
70. Madde 5, ayrımcılık yasağı ve eşitlikle ilgili politikalar, Madde 4 (3) ve 33 (3)'e uygun olarak çıkarılmalı ve izlenmelidir.³⁶ Engellilerin temsilci örgütlerine sürekli danışmak ve aktif bir şekilde sürece dahil etmek; toplumsal çeşitliliğin temsil edilmesi için onarıcı eylem de dahil olmak üzere fiili ve kapsayıcı eşitliği teşvik etmek üzere yasal çerçeve ve kılavuzların benimsenmesi ve izlenmesi konusunda başarı elde edilmesi için ana bileşenlerden biridir.
71. Danışma prosedürleri, engellileri dışlamamalı ya da engellilik temelinde ayrımcılık yapmamalıdır. Bu prosedürler ve ilgili materyaller engellileri kapsayıcı ve erişilebilir

³¹ A/59/401, para. 82 (l) ve (t); ve A/HRC/31/62, para. 51–54.

³² A/71/314, para. 68–69.

³³ 6 No.lu Genel Yorum, para. 72.

³⁴ Age., para. 73 (h).

³⁵ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Engelli Hakları Sözleşmesi'nin İzlenmesi: İnsan Hakları İzleyicileri için Kılavuz, Profesyonel Eğitim Serisi No. 17 (New York ve Cenevre, 2010).

³⁶ Bkz. 6 No.lu Genel Yorum.

olmalı, danışma prosedürlerine erken dâhil olma adına zaman dilimleri ile teknik yardım içermelidir. Makul düzenleme, her zaman, tüm diyalog ve danışma süreçlerinde sağlanmalı; yasa ve politika düzeyinde de, engellilerin temsilci örgütleri ile sürekli danışarak ve aktif katılımları ile oluşturulmalıdır.

72. Sözleşme'nin 6. maddesi, engelli kadın ve kız çocuklarının tam gelişimi, ilerlemesi ve güçlendirilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını gerektirir. Taraf Devletler, engelli kadın ve kız çocuklarının kendi temsilci örgütleri aracılığıyla kamusal hayata engelli erkekler ile eşit katılımını sağlamak için engelli kadın ve kız çocukları örgütlerinin kurulmasını teşvik etmeli ve kolaylaştırmalıdır. Taraf Devletler engelli kadın ve kız çocuklarının örgütlenme ve kendilerini temsil etme hakkını tanımalı, madde 4 (3) ve 33 (3)'e uygun olarak danışma sürecine etkin katılımlarını kolaylaştırmalıdır. Engelli kadın ve kız çocukları, uygulama ve bağımsız izleme mekanizmalarının her bölümüne eşit olarak katılmalıdır. Tüm danışma organları, mekanizmaları ve prosedürleri engelliliğe özgü, kapsayıcı olmalı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini garanti altına almalıdır.
73. Engelli kadınlar, engelli erkekler ile eşit olarak engelli temsilci örgütlerinin yönetiminin bir parçası olmalı, engellilerin temsilci çatı örgütlerinde eş temsili, kadın komiteleri, güçlendirme programları vs. aracılığıyla alan ve güç sahibi olmaları teşvik edilmelidir. Taraf Devletler ek olarak engelli kadınların; vasilik altında bulunan veya bakım evinde olan dâhil olmak üzere, kendi hayatlarını etkileyen bütün tedbirlerin oluşturulma, uygulanma ve izlenmesine dahil edilmelerini bir ön şart olarak belirlemelidir. Engelli kadınlar özel olarak ya da büyük oranda kendilerini etkileyen meseleler veya genel olarak kadın hakları ve cinsiyet eşitliği politikaları, özellikle de cinsel ve üreme sağlığı hakları ve kadınlara yönelik cinsiyet temelli şiddet politikaları ile ilgili karar verme süreçlerine dahil olabilmelidirler.
74. 7. madde kapsamında engelli çocukların haklarının uygulanması için madde 4 (3) ve 33 (3) temel önem taşımaktadır. Taraf Devletler, engelli çocukların, temsilci örgütleri aracılığıyla okulda, toplumda, yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde kendilerini etkileyen ilgili yasa, politika, hizmet ve programların planlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi sürecine katılımlarını sağlamalıdır. Katılımın amacı, engelli çocukların güçlendirilmesi ve yükümlülük sahipleri tarafından, toplumda ve kendi topluluklarında aktif rol oynayabilecek hak sahipleri olduklarının tanınmasıdır. Bu durum çok katmanlı olup, seslerini duyurma hakkının tanınmasıyla başlayıp hakların gerçekleştirilmesi için aktif rol almaya kadar uzanmaktadır.³⁷
75. Taraf Devletler, engelli çocuklara karar verme sürecinde destek sağlamalı, diğer şeylerin yanı sıra, özellikle kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırmak için gerekli iletişim biçimlerini kullanmalarını sağlamalıdır,³⁸ buna çocuklara uygun bilgi sağlanması, kendilerini savunmaları için destek ve söz konusu çocuklar için ve çocuklarla çalışan profesyoneller için eğitim de dâhildir.³⁹ Taraf Devletler, ayrıca engelliliğe ve yaşa uygun destek ve prosedürler ile engelli çocuklar için destek sağlamalıdır. Bu tür örgütlerin kendilerini etkileyen meseleleri çözme konusunda danışma süreçlerine katılımı mecburi olmalı ve kendi yaş ve olgunluklarına tabi olarak görüşlerine gereken önem verilmelidir.
76. Madde 4 (3), farkındalık yaratma konusunda özellikle önem taşımaktadır (md. 8). Komite, Taraf Devletler'e yaptığı tavsiyelerde engelli temsilci örgütleri ile sistematik farkındalık programlarının uygulamaya geçirilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu programlar, bünyesinde engellileri tüm çeşitliliğiyle hak sahipleri olarak betimlemek için kamusal radyo istasyonları ve televizyon programları aracılığıyla yapılan medya

³⁷ Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, "Ergen Katılımının İzlenmesi için Kavramsal Çerçeve" (Mart 2018). Şu adresten erişilebilir; www.unicef.org/adolescence/files/Conceptual_Framework_for_Measuring_Outcomes_of_Adolescent_Participation_March_2018.pdf.

³⁸ Bkz. Çocuk Hakları Komitesi, 12. No.lu Genel Yorum, para. 21.

³⁹ Age., para. 34.

kampanyalarını da içerir.⁴⁰ Kamu çalışanlarına yönelik farkındalık kampanyaları ve eğitim programları da Sözleşme'nin ilkeleri ile uyumlu olmalı ve yerleşik toplumsal cinsiyet ve engellilik klişelerini değiştirmek için engelli insan hakları modeli üzerine kurulu olmalıdır.

77. Engelli temsilci örgütlerinin, Sözleşme'nin danışma ve izleme sürecine etkin katılımının sağlanması için, prosedürler, mekanizmalar, bilgi ve iletişim, tesis ve binalar, makul düzenlemeler dâhil olmak üzere, her konuda optimal erişilebilirliğin (md. 9) sağlanması esastır. Taraf Devletler, uluslararası erişilebilirlik standartlarını ve evrensel tasarım sürecini, engelli temsilci örgütlerine sürekli danışılması ve sürece aktif olarak dahil edilmelerini, örneğin bilgi ve iletişim teknolojileri alanında⁴¹ sağlamak üzere geliştirmeli, kabul etmeli ve uygulamalıdır.⁴²
78. Risk ya da insani acil durumlarda (md. 11), Taraf Devletler ve insani aktörlerin, tüm yaş gruplarından engelli kadın, erkek ve çocukları temsil eden örgütler dâhil olmak üzere engelli temsilci örgütlerinin aktif katılımı, koordinasyonu ve anlamlı danışma sağlaması esastır. Bu konu engelli temsilci örgütlerinin madde 4 (3) ile uyumlu olarak acil durum ile ilgili yasa ve politikaların oluşturulması, uygulanması ve izlenmesi süreçlerine aktif katılımını ve yardım dağıtımını için önceliklerin belirlenmesini gerektirir. Taraf Devletler ülkesinde yerinden edilmiş kişiler veya engelli mülteciler için, silahlı çatışmalar dahil olmak üzere herhangi bir risk durumunda haklarını geliştirme imkanı sunan örgütler kurulmasını teşvik etmelidir.
79. Yasa önünde eşit tanınma (md. 12), tüm engelli kişilerin hak ehliyetlerini kullanma ve kendilerini etkileyen konularda verilen kararlar konusunda seçim yapma ve bu kararları kontrol etme konularında eşit haklara sahip olmalarını temin eder. Yasa önünde eşit tanınma, Sözleşme'nin uygulanması için gerekli olan yasa ve politikaların oluşturulması ve uygulanmasına engellilerin katılımı ile kendilerine doğrudan ve etkin olarak danışılması için bir ön koşuldur. Komite, madde 12'ye uyulmamasının, hiçbir koşulda madde 4 (3) ve 33 (3)'ün kapsayıcı olarak uygulanmasının önünde bir engel oluşturulmamasını tavsiye etmektedir. Yasa ve politikalar, kişilerin hak ehliyetinden mahrum bırakılmalarından doğan ve etkin katılımın önüne geçen engelleri kaldırmak için gerekli şekilde değiştirilmelidir.
80. Komite, yasa önünde eşit tanınma hakkındaki 1 No.lu Genel Yorumu'nda (2014) hak ehliyetinin, topluma ve karar mekanizmalarına etkin ve tam katılım için esas olduğundan ve zihinsel engelliler, otizmli kişiler, gerçek ya da algılanan psikososyal engellilerin ve engelli çocuklar da dâhil olmak üzere tüm engelli kişiler için temsilci örgütleri aracılığıyla güvence altına alınması gerektiğini belirtmektedir. Taraf Devletler, ayrıca, kişinin özerkliğine, irade ve tercihlerine saygı duyan politika oluşturulması ve danışma süreçlerine katılım için destekli karar alma düzenlemelerinin mevcudiyetini sağlamalıdır.
81. Engellilerin adalete erişimi (Md. 13), engelli kişilerin herkes ile eşit düzeyde adalet sisteminin bütününe katılım hakları olduğu anlamına gelmektedir. Bu katılım, çeşitli biçimler alabilir ve engellilerin demokratik sistemin bir parçası olarak iyi yönetişime katkı sunmalarının bir parçası olarak; örneğin, davacı, mağdur, sanık, jüri ve avukat gibi görevler üstlenmelerini kapsamaktadır.⁴³ Temsilci örgütleri aracılığıyla engellilerle sürekli danışma süreci, söz konusu kişilerin adalet sistemine katılmalarını sağlamak için çıkarılan tüm yasa ve/veya değişiklikler ile yönetmelik, politika ve programlarda esastır.
82. Taraf Devletler, bütün sömürü, şiddet ve istismar biçimlerini engellemek için (md. 16), engellilere hizmet sağlamak üzere oluşturulan bütün tesis ve programların bağımsız makamlar tarafından etkin bir şekilde izlendiğinden emin olmalıdır. Komite, engelli

⁴⁰ Bkz. CRPD/C/MDA/CO/1, para. 19; CRPD/C/AZE/CO/1, para. 21; ve CRPD/C/TUN/CO/1, para. 21.

⁴¹ Erişilebilirlik hakkında 2 No.lu Genel Yorum (2014), para. 5-7 ve 30.

⁴² Bkz. Komite'nin Erişilebilirlik hakkındaki 2 No.lu Genel Yorumu (2014), para. 16, 25 ve 48.

⁴³ *Beasley v. Avustralya* (CRPD/C/15/D/11/2013), para. 8.9; ve *Lockrey v. Avustralya* (CRPD/C/15/D/13/2013), para. 8.9.

kişilere “hizmet veren” psikiyatrik ve/veya bakım tesislerinde, engelli haklarının hâlâ ihlal edildiğini gözlemlemiştir. Bu, madde 33 (3) kapsamında, madde 16 (3) uyarınca bu göreve getirilen bağımsız izleme makamlarının madde 33 (2) gereğince bağımsız izleme çerçevesi ile kesişmesinden bağımsız olarak, engelli temsilci örgütleri de dâhil olmak üzere sivil toplumun bu tesis ve hizmetlerin izlenmesinde aktif rol oynaması gerektiği anlamına gelmektedir.

83. Komitenin bağımsız yaşama ve topluma dâhil olmaya ilişkin 5 No.lu Genel Yorumu’nu (2017) hatırd tutarak, engelli kişilerin kendilerinin temsilci örgütleri vasıtasıyla tüm plan ve stratejilerin benimsenmesi ve bağımsız yaşam ve topluma dâhil olma hakkının uygulanmasında takip ve izleme süreçlerinde danışılması ve etkin katılımları son derece önemlidir. (md. 19). Karar alma sürecinin tüm aşamalarına tüm engelli kişilerin aktif katılımları sağlanmalı ve kendilerine danışılmalıdır. Halen, kapalı kurumlarda yaşayanlar da dâhil olmak üzere engelli kişiler, kapalı kurum dışına çıkarılmış destek hizmetlerine ilişkin stratejilerin planlanmasında, uygulanmasında ve izlenmesinde ve bu kişilere özgü destek hizmetlerinin geliştirilmesine dâhil edilmelidir.⁴⁴
84. Bilgiye erişim (md. 21) engelli temsilci örgütlerinin izleme sürecine dahil olması, tam olarak katılımı ve fikirlerini özgürce ifade etmeleri için gereklidir. Söz konusu örgütler, bilgiye dijital formatlar ve engelliliğe uygun diğer teknolojiler de dahil olmak üzere erişilebilir formatlarda zamanında ve ek masrafa gerek duymadan erişebilmelidir. Buna engellilerin resmi yazışmalarda tercih ettikleri formatlara bağlı olarak; işaret dili, Kolay Okunabilen metinler, yalın bir dil ve Braille alfabesi, arttırılmış ve alternatif iletişim ve diğer tüm erişilebilir formatlar, biçimler ve yöntemler dâhildir. Herhangi bir danışma sürecinden yeteri kadar öncesinde, belirli bütçesel, istatistiki ve bilinçli karar vermek için gereken diğer bilgiler dâhil tüm gerekli bilgiler erişilebilir formatta sunulmalıdır.
85. Kapsayıcı eğitim hakkının güvence altına alınması için (md. 24), Komite’nin kapsayıcı eğitim hakkı üzerine 4 No.lu Genel Yorumu (2016) ile uyumlu olarak Taraf Devletler, kapsayıcı eğitimi yasa ve politikalarının planlama, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerine, engelli temsilci örgütleri aracılığıyla engelli çocuklar da dâhil olmak üzere tüm engellilere danışmalı ve aktif olarak bu süreçlere dahil etmelidir.⁴⁵ Kapsayıcı eğitim, madde 4 (3) ve 33 (3)’te bahsedilen engellilerin katılımı için esastır. Eğitim, Sözleşme’nin uygulanması ve izlenmesi için gerekli olan kişilerin gelişimini ve topluma katılım ihtimalini arttırmaktadır. Taraf Devletler, kamu ve özel eğitim kurumlarının engelli kişilere danışmasını ve eğitim sistemi içerisinde görüşlerinin dikkate alınmasını sağlamalıdır.
86. Engellilerin istihdam ve eğitim hakkına dair bütün politikalar (md. 27), engelli temsilci örgütlerine danışarak ve onların katılımı ile yapılmalıdır. Bu politikalar, istihdama erişim hakkını güvence altına almalı; açık, kapsayıcı, ayırım yapmayan, erişilebilir ve rekabetçi istihdam piyasası ve alanlarını desteklemeli; fırsat eşitliği ve cinsiyet eşitliğini temin etmeli; tüm engelli kişiler için makul düzenleme ve destek sağlamalıdır.
87. Yeterli yaşam standardı ve sosyal korunma hakkının gerçekleştirilmesi (md. 28), madde 4 (3) ile doğrudan ilişkilidir. Engelli temsilci örgütlerinin kamusal politikalarda yer alması, engelliler arasında toplumsal dışlanma, eşitsizlik ve yoksulluk ile engelli ailelerinin yoksulluk içinde yaşaması şeklinde özel durumların Taraf Devlet otoriteleri tarafından çözülmesi için büyük önem taşımaktadır. Taraf Devletler, bu konuda, özel olarak engelli temsilci örgütleriyle ya da işsiz, düzenli geliri olmayan, sosyal hakları ve yardımları kaybetme riski nedeniyle çalışamayan, kırsalda ya da uzak yerlerde yaşayan engelliler ve yerliler, kadınlar ve yaşlılarla iletişime geçmelidir. Taraf Devletler, madde 28’in uygulanması ile ilgili tedbirlerin alınması ya da gözden geçirilmesi, stratejiler, programlar, politika ve yasalar ve bunların izleme sürecinde, tüm engelli kişileri kapsayan engelli temsilci örgütlerine danışmalı ve aktif katılımlarını sağlamalı; böylece

⁴⁴ Bağımsız yaşama ve topluma dahil olmaya ilişkin 5 No.lu Genel Yorum (2017), para. 71.

⁴⁵ 4 No.lu Genel Yorum, para. 7.

engelliliğin ana akımlaştırılması ile engellilerin ihtiyaçlarının ve görüşlerinin dikkate alınmasını sağlamalıdır.

88. Engellilerin politik ve kamusal yaşama katılım hakkı (md. 29), engelli kişilerin tam ve etkin olarak topluma katılması ve dahil edilmesi için fırsat eşitliğinin sağlanması konusunda büyük önem taşımaktadır. Seçme ve seçilme hakkı, katılım hakkının temelini oluşturmaktadır, zira seçilen temsilciler siyasi gündemi belirlemektedir ve bu da hak ve menfaatlerinin korunması ile Sözleşme'nin uygulanması ve izlenmesinin sağlanması için esastır.
89. Taraf Devletler, engelli temsilci örgütleriyle sürekli danışma içinde, engellilerin kendi başlarına oy kullanabilmelerini sağlamak için düzenlemeler yapmalıdır. Bu, genel ve yerel seçimler ile referandumlarda oy kabinlerinde (seçim günü ve erken oy kullanma sırasında) yardıma ihtiyaç duyan engellilere gerekli desteğin hazır bulundurulmasını gerektirebilir.
90. Veri ve bilgi toplama sürecinde, tüm engellilikleri ya da birçok engelliliği temsil eden kişilere, temsilci örgütleri aracılığıyla danışılmalı ve sürece dahil edilmeleri sağlanmalıdır (md. 31).
91. Taraf Devletler, bütün engelli kişileri ve Sözleşme'deki haklara erişim konusunda cinsiyet, yaş, etnisite, kentsel/kırsal nüfus, engellilik tipi ve sosyoekonomik konumu da kapsayan ayrılaştırılmış verilerin olduğu, kaliteli, yeterli, güncel ve güvenilir bir veri toplama sistemi oluşturmalıdır. Washington Engellilik İstatistikleri Grubu'nu kullanarak, Sözleşme'nin yürürlüğe girmesini sağlayacak politikaları oluşturup izleyebilecek nitelikte bir sistemi, engelli temsilci örgütleri ile yakın işbirliği içinde oluşturmalıdırlar. Ek veri toplama araçları, Washington Engellilik İstatistikleri Grubu'nun kapsamadığı grupları da kapsamalı ve algı ve tavır konusunda bilgi sağlamaya yaramalıdır.
92. Uluslararası işbirliği konusunda karar verilmesi ve uygulanması sürecinde (md. 32), engelli temsilci örgütleri aracılığıyla engellilerin yakın ortaklığı, işbirliği ve katılımının sağlanması, Sözleşme ile uyumlu kalkınma politikalarının benimsenmesi konusunda önemlidir. 2030 Gündemi ve 2015 – 2030 Sendai Afet Risklerinin Azaltılması Çerçevesi dahil olmak üzere uluslararası işbirliği plan, program ve projelerinin geliştirme, uygulama ve izleme süreçlerinin her düzeyinde engelli temsilci örgütlerine danışılmalı ve katılımları sağlanmalıdır.
93. Madde 34 (4), Komite'ye üyelik kriterlerine uyulması konusunda önemlidir. Taraf Devletler'in aday gösterirken madde 4 (3)'teki hükümlere gereken önemi vermelerini gerektirmektedir. Bu nedenle, Taraf Devletler, Komite için aday göstermeden önce engelli temsilci örgütlerine danışılmalı ve bu sürece aktif katılımlarını sağlamalıdır. Engelli temsilci örgütlerinin katılımı sağlayacak, kendilerine yapılan danışmanın sonucunu değerlendirmeye izin verecek, verilen kararda bu süreci yansıtacak, şeffaf ve kapsayıcı ulusal yasal çerçeveler oluşturulmalıdır.

V. Ulusal düzeyde uygulama

94. Komite, Sözleşmenin uygulanması için gerekli yasa ve politikaların geliştirilmesi, uygulanması ve izlenmesi sürecinde kadınlar ve çocuklar dâhil olmak üzere engellilere danışılması ve sürece dahil edilmeleri konusunda Taraf Devletler'in belirli zorluklarla karşılaşacağını kabul etmektedir. Taraf Devletler madde 4 (3) ve 33 (3)'ün tam uygulanması için, diğerlerinin yanında aşağıdaki önlemleri de almalıdır:
  - (a) Engelli temsilci örgütleri aracılığıyla engellilik tipi fark etmeksizin bütün engellilere danışılması ve aktif olarak dâhil edilmelerini kısıtlayan ve hak ehliyetinden mahrum bırakan tüm yasaların feshedilmesi;
  - (b) Engelli temsilci örgütlerinin kurulması ve çalışabilmesi için açık bir ortam yaratılması adına kurulmalarını kolaylaştıracak ve sürdürülebilirliği destekleyici politika çerçeveleri oluşturulması. Bunun için, devletten bağımsızlık ve özerkliğin güvence altına alınması; kamusal fonlama ve uluslararası işbirliği

- dâhil yeterli fon mekanizmalarının kurulması, uygulanması ve erişime açık olması, güçlendirme ve kapasite geliştirme için teknik yardım dâhil destek sağlanması gerekmektedir;
- (c) Sözleşmeye tabi haklarını ulusal ya da uluslararası düzeyde savunan kişi ya da örgütlere yapılan tehdit, taciz ve misillemelerin yasaklanması. Taraf Devletler, ayrıca, engelliler ve temsilci örgütlerini, Komite veya diğer uluslararası insan hakları mekanizmaları ile işbirliğine girdiklerinde tehdit, taciz ve misillemelerden korumak için koruma mekanizmaları geliştirmelidir;
- (d) Üyelerinin aktivitelerini koordine eden ve temsil eden engelli çatı örgütlerinin kurulmasını ve izleme sürecinde en az temsil edilen kişilerin de katılımını sağlamak üzere farklı engellilik tiplerini temsil eden engelli temsilci örgütlerinin kurulmasının desteklenmesi. Eğer Taraf Devletler, bütün engelli temsilci örgütlerinin karar verme süreçlerine katılımını sağlamakta zorlanıyorsa ve çatı örgütler ya da koalisyonlar ile bu katılım sağlanamıyorsa, bütün örgütlerin temsilcilerinden oluşan kalıcı veya geçici bir çalışma ekibi vs. kurulabilir;
- (e) Engelli temsilci örgütlerinin katılım ve dâhil olma hakkını tanıyan, karar verme ile ilgili otoritelerin tüm seviyelerinde danışma ile ilgili prosedür belirleyen yönetmelik ve yasaların yürürlüğe konması. Bu yasa ve yönetmelik çerçevesi, kararlardan önce açık duruşmaları zorunlu kılmalı, açık ve net zaman dilimleri ve erişilebilir danışma gerektiren hükümler içermeli ve makul düzenleme ile destek verilmesi ile ilgili yükümlülükleri belirlemelidir. Bunun sağlanması, yasa ve diğer ilgili yönetmeliklerde engelli temsilci örgütlerinden seçilecek temsilcilerin katılım ve seçimleri için açık atıflar yapmayı gerektirmektedir;
- (f) Engelli temsilci örgütleri için, yuvarlak masa, katılımcı diyalog, panel, anket ve çevrimiçi danışma dâhil olmak üzere, paragraf 11, 12 ve 50'de belirtilen şekilde çeşitliliklerine ve özerkliklerine saygılı kalıcı danışma mekanizmaları oluşturmak. Bu, aynı zamanda, ulusal danışma kurulu da şeklinde de olabilir, örneğin engelli temsilci örgütlerini temsil eden bir ulusal engelli konseyi;
- (g) Doğum ve sağlık durumu, yaş, ırk, cinsiyet, dil, ulusal, etnik, yerli veya toplumsal köken, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği, interseks bireyler, dinsel ve siyasal aidiyet, göçmenlik statüsü, sakatlık grubu ya da diğer durumlar gibi geniş bir çeşitlilikte kökenleri yansıtan engelli temsilci örgütleri aracılığıyla engellilerin katılımının desteklenmesi ve güvence altına alınması;
- (h) Engelli kadın ve çocukları temsil eden temsilci örgütler ile ilişki kurulması ve özellikle kadın hakları, cinsiyet eşitliği ve cinsel şiddet ile istismar dâhil olmak üzere cinsiyet temelli şiddet ile ilgili politikaların üretilmesine ilişkin kamusal karar alma mekanizmalarına güvenli bir ortamda doğrudan katılımlarının güvence altına alınması;
- (i) Kamusal karar verme mekanizmalarının planlama, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerinin tüm seviyelerinde, engelli çocuk ve kadınlar da dâhil olmak üzere, temsilci örgütleri aracılığıyla engellilere danışılması ve aktif olarak sürece dahil edilmelerinin sağlanması; özellikle de risk ve insani acil durumlar dâhil kendilerini etkileyen tüm konularda, görüş, yeterli fonlama ve destek için makul ve gerçekçi zaman çizelgelerinin sağlanması;
- (j) Engelli temsilci örgütlerinin veya engelli ebeveyn ve aileleri de dâhil olmak üzere engelli gruplarının oluşturulması, kapasitelerinin geliştirilmesi, fonlanması ve etkin katılımlarının tüm karar alma süreçlerinde sağlanması. Bu, yerel, ulusal, bölgesel (bölgesel entegrasyon örgütü içinde de dâhil) veya uluslararası seviyelerde, politika ve programların oluşturulması, tasarlanması, değiştirilmesi ve uygulanmasında destekleyici görevlerinin teşvik edilmesi ve desteklenmesini içermektedir;
- (k) Taraf Devletler'in madde 4 (3) ve 33 (3)'e uyumunun izlenmesi ve engelli temsilci örgütlerinin bu izleme sürecinde liderlik yapmasına olanak tanınması;

- (l) Engelli temsilci örgütlerinin de katılımı ile Taraf Devletler'in madde 4 (3) ve 33 (3) bünyesindeki yükümlülüklerini yerine getirmemeleri halinde, anlamlı yaptırım ve hukuki yollarla etkin uygulama mekanizmaları oluşturulması ve uygulanması;
- (m) Bakımevleri veya ruh ve sinir hastalıkları hastanelerinde tecrit edilmiş kişilerle otizmlili kişiler de dâhil olmak üzere tüm engelli kişilere kamusal karar alma, danışma ve izleme süreçleriyle ilgili bütün tesis, materyal, toplantı, başvuru çağrıları, prosedür, bilgi ve iletişim için makul düzenleme ve erişilebilirliğin sağlanmasının güvence altına alınması;
- (n) Engellilerin kamusal karar alma, danışma ve izleme süreçlerine katılımcı için temsilci örgütleri aracılığıyla engellilik ve yaşa uygun destek sağlanması. Sözleşme'nin uygulanması için gerekli danışma süreçlerine engelli çocukların da katılımı için kapsayıcı, çocuklara uygun, şeffaf ve ifade ve düşünce özgürlüğüne saygılı stratejiler geliştirilmesi;
- (o) Danışma süreçlerinin ve prosedürlerin açık ve şeffaf bir şekilde ve anlaşılabilir formatlarda, tüm engelli temsilci örgütlerini kapsayarak gerçekleştirilmesi;
- (p) Engelli temsilci örgütlerinin özel kişi ve şirketler, sivil toplum örgütleri, Taraf Devletler ve uluslararası örgütler de dâhil olmak üzere, vergi muafiyetleri ve milli piyangoyu da içeren, ulusal ya da uluslararası kaynaklardan fon veya diğer kaynak biçimleri aramaları ve yararlanabilmelerinin sağlanması;
- (q) Halihazırda var olan engellilik dışı hukuk alanlarındaki danışma mekanizmalarının, temsilci örgütleri aracılığıyla, engelliler için erişilebilir ve kapsayıcı bir şekilde yapılması ;
- (r) Engellilerin, temsilci örgütleri aracılığıyla kamu bütçesinin hazırlanması, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin ulusal düzede izlenmesi, uluslararası karar alma mekanizmaları ile diğer Taraf Devletler ile uluslararası işbirliği konularında aktif bir şekilde dahil edilmelerinin ve kendilerine sürekli danışılmasının sağlanması ve 2030 Gündemi'nin ulusal düzeyde uygulanması ve izlenmesinde engellilerin hak ve görüşlerinin ana akımlaştırılmasını sağlayacak kalkınma politikalarının benimsenmesi;
- (s) Engellilerin, devletin tüm seviyelerinde odak noktalara katılım, temsil ve kolay erişimi yanı sıra bağımsız izleme çerçeveleri içerisinde işbirliği ve temsillerinin sağlanması;
- (t) Engellilerin, temsilci örgütleri aracılığıyla, bölgesel ve küresel düzeyde insan hakları mekanizmalarına katılımları ve dahil edilmelerinin teşvik edilmesi ve güvence altına alınması;
- (u) Engelli temsilci örgütlerine sürekli danışma süreci içinde iyi katılımın göstergeleri ve uygulama ve izleme faaliyetleri için somut zaman çizelgeleri ve yükümlülüklerinin belirlenmesi. Bu katılım, örneğin, yasa ve yönetmeliklere değişiklik önerisi verilmesiyle bağlantılı olarak katılımlarının boyutunun kendilerine açıklanması veya karar alma süreçlerine söz konusu örgütlerden gelen katılımcı sayısının raporlanması yoluyla ölçülebilir.